

Inget nytt om arv och miljö

Robert Plomin: *Blueprint. Hur DNA ritar om vår psykologi.*
Natur & Kultur 2020, 322 s.

Författaren till *Blueprint*, Robert Plomin, är psykolog och beteendegenetiker. Han är sedan länge sysselsatt med forskning inom det beteendegenetiska fältet, där vi sett en fantastisk utveckling de senaste decennierna. Och hans entusiasm går inte att ta miste på. Han beskriver hur tvilling- och adoptionsstudier kommit att visa, att ärftliga faktorer påverkar en människa i långt större utsträckning än vad vi tidigare trott och vad många alltjämt tror. Frågan om arv eller miljö, eller arv och miljö, som Robert Plomin föredrar att säga, ställs här på sin spets.

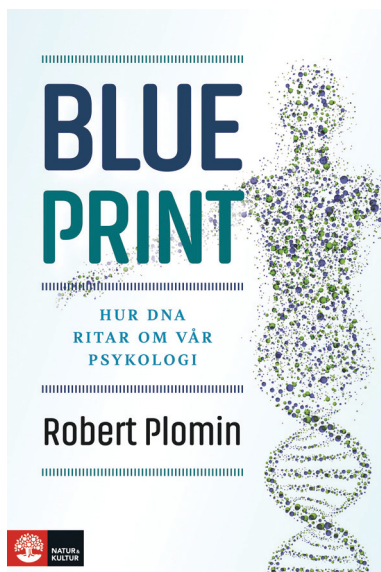
Att vi liknar våra föräldrar utseendemässigt är förstås uppenbart för alla, då sådant som till exempel kroppslängd, ögonfärg eller fysisk konstitution lätt kan iakttas. Men forskningen visar att också intelligens, personlighet och psykisk hälsa har en genetisk grund. Detta har inte alltid varit känt och under en stor del av 1900-talet var psykologin mera inriktad på miljöfaktorer, speciellt familjens inflytande, som antogs vara avgörande för ett barns utveckling. Robert Plomin menar att synen på barnet som "ett oskrivet blad" är direkt missvisande och att detta förleder människor att fästa orimligt stor vikt vid miljöfaktorer. Plomin för ett resonemang, som bygger på att arvet uttrycks genom att barn väljer en miljö som gagnar de-

ras medfödda anlag, det vill säga söker sig till aktiviteter och vänner som svarar mot de genetiska förutsättningarna. Och ju längre vi lever desto tydligare visar det sig vilka anlag vi har.

Plomin skriver att han länge tänkt utveckla sitt budskap i en bok, men att han av olika skäl har dröjt. Och när jag läser vad han skriver så tänker jag att mycket av det som beskrivs som sensationella och omvälvande nyheter, inte alls är så nytt. Åtminstone inte för den som haft anledning att följa forskningen på området. Inom vården har man länge beaktat ärftliga faktorer, vilket bland annat visar sig i behandlingsupplägg vid alkoholism och fetma för

att ta två exempel som omfattar både kropp och beteende. Olika behandlingar handlar om att lära sig leva med det man fått med sig i sin genetiska utrustning, självförståelse och acceptans, strategier för att minimera de negativa konsekvenserna, göra kloka val etcetera. Samma tankegångar finns i många psykoterapier som riktar sig till personer med olika psykiatriska diagnoser. Det rör sig i stor utsträckning om pedagogiska behandlingsupplägg.

Boken är läsvärd och kan säkert vara en ögonöppnare för många. Men det förutsätter att man har ett utpräglat naturvetenskapligt

intresse för människan, därtill är förtrogen med statistiska begrepp. Plomin är forskare och det faller sig naturligt att hans arbete koncentreras kring människan i abstrakt betydelse och här med tonvikt på det som gömmer sig i vår arvs massa. Forskning redovisar sådant som gäller i största allmänhet och som kan formuleras i generella termer. ”Miljöfaktorer är viktiga, men en sak som vi lärt oss på senare år är att de i huvudsak är slumpmässiga – osystematiska och instabila – vilket betyder att det inte går att veta särskilt mycket om dem.” Det är genetikerna som står i fokus för Plominns beskrivning av vad det vill säga att vara människa.

Som kliniskt verksam psykolog behöver man naturligtvis ha god kännedom om forskningsrön som dessa, men det räcker inte. De frågor en forskare ställer och söker svar på är inte desamma som en patient har. I den kliniska vardagen behöver man också möta den unika människan med sin alldeles speciella erfarenhet. Då blir man också varse att patientens liv påverkas av uppväxtvillkor, vilka människor hon mött och mer eller mindre slumpartade händelser. Allt detta som i ett enskilt fall kan avgöra hur framtiden gestaltas, men som inte fångas i vetenskapliga studier, där man söker statistiskt signifikanta samband och tydliga tendenser på gruppnivå. Men människan är en relationsvarelse och behöver orientera sig i sin konkreta tillvaro, inte bara ha teoretiska svar på sin genetiska anlagsprofil.

Visserligen skriver Plomin att ärftlighet inte betyder determinism och det är nog uppenbart för var och en att vi inte är ”blåkopior” av våra föräldrar. Psykologin som vetenskap ligger i gränsområdet mellan naturvetenskap och samhällsvetenskap. Den biomedicinska utvecklingen har hjälpt oss att korrigera många brister i den tidigare ofta spekulativa psykologin och är därigenom outhärlig för en gedigen utbildning, inte bara avseende forskning utan också för den kliniska verksamheten. Genom att foga in

psykologin i det medicinska fältet har man höjt statusen på denna praktik, bland annat med krav på evidensbaserade metoder. Detta är givetvis bra, men det är också nödvändigt med en kritisk diskussion som tar hänsyn till att människan är något mer än sina gener.

Detta är också författaren medveten om. Och i ett avseende för Plomin ett resonemang som säkert kommer att få mer utrymme i framtiden. Det gäller synen på psykopatologi, där han uttrycker sig lite tillspetsat ”att det är normalt att vara onormal”. Psykologin har länge i analogi med medicinsk vetenskap velat beskriva vissa psykiska tillstånd som sjukdomar. Plomin menar att det som orsakar så kallade psykiska sjukdomar inte rör sig om välvägränsade tillstånd som man antingen har eller inte har. Tvärtom är det fråga om en glidande skala där varje människa kan känna igen sig i viss utsträckning. Och det är sant att vi ofta arbetar med gränsvärden, där man kan hamna över eller under strecket och tillskrivas en diagnos eller friskförklarad. Det finns absolut anledning att förhålla sig kritisk till detta förfarande, men jag tror inte att vi i dag är beredda att överge diagnosticerandet, som ju faktiskt behövs för att människor ska tillförsäkras ekonomiskt stöd, behandling och annan hjälp. På den punkten har också professor Markus Heilig en befogad invändning i sitt förord till boken.

Avslutningsvis, tycker jag att boken slår in öppna dörrar för den som redan följt med i de senaste decenniernas banbrytande upptäckter inom den biomedicinska forskningen. Om psykologin ska ritas om, så är det inte bara utifrån kunskap om vårt DNA utan i lika hög grad utifrån kunskap om den omgivande miljöns betydelse. Vi behöver veta hur vi ska hjälpa människor till livsbejakelse och delaktighet i en samhällsgemenskap som dessvärre är krävande och svår för alltför många.

GUNILLA MARIA OLSSON